

Çerkez Âlimlerden Jirik Yusuf Sıddık Efendi'nin Hayatı, Eserleri ve 'Metn-i Kudûrî'den Kitâbü'l-Büyü' Tercemesi' Adlı Eserinin İncelenmesi

Necmettin AZAK | <https://orcid.org/0000-0001-8383-5756>

Dr. | Yazar | azaknecmettin@gmail.com

Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı | ror.org/04zsc3j83

İslam Hukuku | İstanbul, Türkiye

Öz

Yusuf Sıddık Efendi, 19. yüzyılın ortalarında Eskişehir'in Çifteler köyünde Çerkez bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Babası Abdurrahman Efendi, henüz gençken ailesiyle birlikte Kafkasya'dan Osmanlı topraklarına göç etmiştir. Babasının yanında başladığı ilim hayatını gördüğü bir rüya üzerine Kahire'ye giderek Ezher'de tamamlamış, dönemin önde gelen âlimlerinden icazet almıştır. Ezher yıllarında tanıştığı esbak Mısır Hidivi İsmail Paşa'nın damadı Mahmud Sırrı Paşa ve ailesiyle kurduğu dostluk onun İstanbul'a yerleşmesine ve Paşa'nın mahdumlarına Beylerbeyi yalılarında özel öğretmenlik yapmasına vesile olmuştur. Fıkha dair yazdığı eserlerinin bazılarını burada ders kitabı olarak hazırlamış, ayrıca çoğu yazma halinde bulunan Arapça ve Türkçe pek çok eser kaleme almıştır. Hayatının ve eserlerinin ayrıntıları, kendisinin anlattığı ve oğlu İbrahim Ethem'in yazdığı *Hal Tercemesi* adlı yazma eserde bulunmaktadır. Osmanlı Devleti'nin son asrına tanıklık eden Yusuf Sıddık Efendi, "Ben-anlatıları" geleneğinin bir örneği olan bu eserde Osmanlı coğrafyasında siyasetten ekonomiye, askeriye harplere, dini eğitim ve icazetlere kadar birçok konuya ışık tutmaktadır. Tarihsel olarak Balkan, Trablusgarp ve I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı tebaasının yaşadıkları zorluklar ve Çerkez komutanların cephelerde elde ettikleri başarılar da eserde yer almaktadır. Ayrıca İstanbul'dan Mısır'a ve oradan Hicaz bölgesine nasıl gidildiği, Hicaz demir yolunun Şam-Medine-Mekke güzergâhı ve durakları, bölgelerin coğrafi özellikleri gibi pek çok alanda detaylı bilgiler vermektedir. Çerkez bir ailenin çocuğu olan Yusuf Sıddık Efendi, Kafkasya, Eskişehir, Bursa, Balıkesir, Mısır ve İstanbul coğrafyasında yaşayan Çerkezlerle olan ilişkilerini, kendi sülalesinden yüzden fazla kişinin biyografisini anlattığı *Hal Tercemesi*'nde aktarmıştır. Tedris ve telif faaliyetlerini birlikte yürüten Yusuf Sıddık Efendi, hem müderrislik hem de Halvetî tarikatının müntesibi olarak eğitim ve irşad faaliyetlerinde bulunmuştur. Tarih düşürme sanatında mahir olan Yusuf Sıddık Efendi, doğum ve vefat tarihleri ile kitap telifi hakkında manzum ve mensur olarak hem Türkçe hem de Arapça ifadelerle tarih düşürmüştür. Ayrıca şiir ve edebiyata ilgi duyan Yusuf Sıddık Efendi, eserlerinde ve çocuklarına yazdığı mektuplarında kendi şiirlerini paylaşmıştır. Bu çalışmada, iki yazma eser üzerinden Yusuf Sıddık Efendi'nin hayatı ve eserleri ilk kez akademik olarak incelenmiş, yaşadığı döneme dair bazı kişilerin biyografileri ve olaylar ben-anlatıları perspektifinden ele alınmış, ayrıca fıkha dair Kudûrî'nin el-Muhtasar'ının Kitâbü'l-büyü' bölümüne yaptığı tercümenin değeri fikhî açıdan ortaya konulmuştur. Mütercimim, eserinde fikhî kaide ve fetvaları aktararak öğrencilerin ilkesel düşünme ve yorumlama becerilerini geliştirmesi, onların sadece fikhî konuları tek tek öğrenmeyi değil, aynı zamanda kaideleri merkeze alarak benzer durumları kaidelerle ilişkilendirmeyi öğretmesi kitabın öne çıkan yönlerindedir. Ayrıca söz konusu çalışma, klasik fıkıh metinlerinin öğretilmesinde öğrencilerin hukukî nosyonunu geliştirmeyi, teorik ile pratik bilgiyi birleştirerek temel fikhî metinlerin çevirilerine yeni bir bakış açısı kazandırmayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler

Fıkıh, el-Muhtasar, Tercüme, Jirik Yusuf Sıddık, Mecelle

Atf Bilgisi

Azak, Necmettin. "Çerkez Âlimlerden Jirik Yusuf Sıddık Efendi'nin Hayatı, Eserleri ve 'Metn-i Kudûrî'den Kitâbü'l-Büyü' Tercemesi' Adlı Eserinin İncelenmesi". *Rize İlahiyat Dergisi* 25 (İslam Hukuku Özel Sayısı 2023), 143-155. <https://doi.org/10.32950/rid.1343120>

Yayın Bilgileri

Türü	Araştırma Makalesi		
Süreç Bilgileri	Geliş Tarihi: 14.08.2023	Kabul Tarihi: 02.10.2023	Yayın Tarihi: 20.10.2023
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme		
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. Bu çalışma Süleymaniye Kütüphanesi'nde Nuri Arlasez 97 1a-19b'de bulunan Jirik Yusuf Sıddık'ın " <i>Metn-i Kudûrî'den Kitâbü'l-Büyü' Tercemesi</i> " ve Süleymaniye Kütüphanesi'nde Nuri Arlasez 294 1a-24b'de bulunan İbrahim Ethem Temizhan'ın " <i>Hâl Tercemesi</i> " adlı eserlerinden üretilmiştir.		
Benzerlik Taraması	Yapıldı - iThenticate		
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.		
Etik Bildirim	ilahiyyatdergi@erdogan.edu.tr		
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.		
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.		

Dizinlenme Bilgisi

The Life and Works of the Circassian Scholar Jirik Yusuf Sıddık Efendi and the Examination of his Work Titled ‘Translation of Kitâb al- Buyû ‘from al- Qudûrî’

Necmettin AZAK | <https://orcid.org/0000-0001-8383-5756>

Dr. | Author | azaknecmettin@gmail.com

Presidency of the Turkish Manuscript Society | <https://ror.org/04zsc3j83>

Islamic Law | İstanbul, Türkiye

Abstract

Yusuf Sıddık Efendi was born into a Circassian family in the Çifteler village of Eskişehir in the mid-19th century. His father, Abdurrahman Efendi, migrated from the Caucasus to the Ottoman lands with his family when he was still young. He started his scholarly life under his father's tutelage and after a dream he travelled to Cairo and completed his studies at Al-Azhar and received his *ijazat* from the leading scholars of the period. The friendship he established with Mahmud Sırrı Pasha, the son-in-law of the former Egyptian Khedive Ismail Pasha, and his family, whom he met during his years in Al-Azhar, led him to settle in Istanbul and to work as a private tutor for Pasha's princes in Beylerbeyi mansions. He prepared some of his works on *fiqh* as textbooks here, and also wrote many works in Arabic and Ottoman Turkish, most of which are in manuscript form. The details of his life and works can be found in the autobiographical manuscript *Hâl Tercemesi*, which was dictated by him to his son İbrahim Ethem. Yusuf Sıddık Efendi, who witnessed the last century of the Ottoman Empire, sheds light on many issues ranging from politics, economy, military, wars, religious education and *ijzas* in the Ottoman geography in this work, which is an example of the "self-narratives" genre. Historically, the difficulties experienced by Ottoman subjects in the Balkans, Tripoli and World War I and the successes of Circassian commanders on the fronts are also included in the work. The book also provides detailed information on how to get from Istanbul to Egypt and from there to Hejaz, the route and stops of the Hejaz railway between Damascus, Medina and Mecca, and the geographical features of the regions. Yusuf Sıddık Efendi, who was born to a Circassian family, described his relations with Circassians living in the Caucasus, Eskişehir, Bursa, Balıkesir, Egypt and Istanbul in his *Hâl Tercemesi*, in which he tells the biographies of more than a hundred people from his kins. Yusuf Sıddık Efendi carried out his teaching and writing activities together. He fulfilled his teaching and *irşâd* activities both as a *muderris* and as a member of the Halvetî order. Yusuf Sıddık Efendi, who was skilful in the art of chronograms, indicates in verse and prose, both in Turkish and Arabic, dates for such occasions as birth and death events as well as for the composition of books. Additionally interested in poetry and literature, he shared his own poems in his works as well as his letters to his children. In this study, Yusuf Sıddık Efendi's life and works are analysed academically for the first time based on two manuscripts. Also, the biographies of certain people and events of his time are discussed from the perspective of self-narratives, and the value of his translation of the *Kitâb al-biyû'* section of al-Qudûrî's *al-Mukhtasar* on *fiqh* is revealed from a jurisprudential perspective. The prominent aspects of this book are that the translator develops students' critical thinking and interpretation skills in conveying *fiqh* principles and *fatwas* in his work, and not only teaches *fiqh* issues one by one, but also provides them with the ability to relate similar situations to those principles in centering on the tenets. In addition, it aims to develop the legal notion of students in the teaching of classical *fiqh* texts, to combine theoretical and practical knowledge and to gain a new perspective on the translation of basic *fiqh* texts.

Keywords

Fiqh, al-Mukhtasar, Translation, Jirik Yusuf Sıddık, Majalla

Citation

Azak, Necmettin. "The Life and Works of the Circassian Scholar Jirik Yusuf Sıddık Efendi and the Examination of his Work Titled 'Translation of Kitâb al- Buyû' from al-Qudûrî'". *Rize Theology Journal* 25 (İslam Hukuku Özel Sayısı 2023), 143-155. <https://doi.org/10.32950/rid.1343120>

Publication Information

Type	Research Article		
Process Information	Date of Submission: 14.08.2023	Date of Acceptance: 02.10.2023	Date of Publication: 20.10.2023
Peer-Review	Double anonymized - Two External		
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited. This article is produced from Jirik Yusuf Sıddık's "Translation of Kitâb al- Buyû' from al- Qudûrî", which is in Nuri Arlasez 97 1a-19b in Suleymaniye Library, and İbrahim Ethem Temizhan's "Hâl Tercemesi", which is in Nuri Arlasez 294 1a-24b in Suleymaniye Library.		
Plagiarism Checks	Yes - iThenticate		
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.		
Complaints	ilahiyatdergi@erdogan.edu.tr		
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.		
Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.		

Abstracting and Indexes

Giriş

Hanefî mezhebinin en meşhur muhtasarı olan Kudûrî'nin *el-Muhtasar*'ı gerek sistematığı gerek sade anlatımıyla Hanefî fıkıh literatüründe temel başucu kaynağı olarak yerini almıştır. Eser üzerine asırlar boyunca onlarca şerh, talika, haşiye, tekmile ve tercüme yapılmıştır. On dokuzuncu asırdan itibaren *el-Muhtasar*'ın tamamı ya da bazı bölümleri Fransızcaya (1829, 1952), cihad bölümü Latinceye (1825), nikâh bölümü Almancaya (1822)¹ ve pek çok çeşitli dillere tercüme edilmiştir. Türkçeye çevirisinin başladığı tarih henüz tespit edilememiş ise de² istinsah kayıtlarından hareketle on altıncı yüzyılda başladığı,³ on dokuzuncu yüzyıla gelindiğinde ise tercüme arttığı görülmektedir. Yapılan bu tercüme bir kısmı *el-Muhtasar*'ın tamamını kapsarken bir kısmı ise bölüm tercümesi şeklindedir. Yine bazı tercüme şerh mahiyetinde iken bazıları ise ya maddeler halinde ya da satır altı tercüme şeklindedir. Çoğunlukla mensur tercüme yapıldığı *el-Muhtasar*'ın manzum tercümelerine de rastlanmaktadır.⁴

Bu çalışmada, Çerkez âlimlerden Jirik Hacı Yusuf Sıddık Efendi'nin hayatı ve eserleri, özellikle de Kudûrî'nin *el-Muhtasar*'ının Kitâbü'l-büyük' bölümünün bir kısmını tercüme ettiği eseri, gelenek içerisindeki yeri ve önemi açısından değerlendirilmektedir. Çalışmanın amacı, hem mütercim şahsiyeti ve ilmî faaliyetleri hakkında bilgi vermek, hem de tercüme ettiği eserin fıkıh literatüründeki konumunu ve özelliklerini ortaya koymaktır. Bu amaçla, şu sorulara cevap aranmaktadır: Jirik Hacı Yusuf Sıddık Efendi kimdir? Hayatı, eğitimi, ilmî kişiliği ve eserleri nelerdir? Yusuf Sıddık Efendi'nin tercümesi nasıl bir yöntem izlemektedir? Tercüme ve şerh metodu nedir? Müdellel fetva ve Mecelle maddeleriyle nasıl bir ilişki kurmaktadır? Yusuf Sıddık Efendi'nin tercümesi fıkıh öğrencilerine ve araştırmacılara nasıl bir katkı sağlamaktadır?

Çalışmanın birinci bölümünde, Yusuf Sıddık Efendi'nin hayatına ve eserlerine dair bilgiler sunulmaktadır. Bu bilgiler, şimdiye kadar akademik ya da ilmî çalışmalara konu edilmemiş, mütercim kendisi tarafından söylenip oğlu tarafından kaleme alınan ve yazma halinde bulunan *Hal Tercemesi*'nden⁵ ilk defa alınmıştır. Bu kaynak, mütercim ben-anlatısı perspektifinden önemli şahsiyetlerin ve tarihî bazı olayların daha yakından tanınmasına ışık tutmaktadır. İkinci bölümde, Yusuf Sıddık Efendi'nin tercümesinin⁶ özellikleri, tercüme ve şerh metodunun incelenmesi, müdellel fetva ve Mecelle maddeleriyle kurduğu ilişkinin analizi yapılmaktadır. Sonuç bölümünde ise, çalışmanın bulguları özetlenerek değerlendirilmektedir.

1. Müellif Hakkında

1.1. Ailesi

Yusuf Sıddık Efendi, Eskişehir'in Çifteler/Eski Çerkez köyünde Safer 1265/Aralık 1848-Ocak 1849 tarihinde Jirik⁷ Hacı Abdurrahman Efendi ve Rabia Hanım'ın çocukları olarak dünyaya gelmiştir.⁸ Babası Abdurrahman Efendi, Çerkez ulema ve ümerasından olup Ramazan 1224/Ekim-Kasım 1809 tarihinde Kafkasya'da doğmuştur. İlk eğitimine Çerkezistan'da Arapça ilimlerini tahsil ederek başlayan Abdurrahman Efendi, Arapça'yı okuma, yazma ve konuşma düzeylerinde öğrendiği gibi, bilahare Osmanlı topraklarına hicret ettikten sonra da Türkçeyi aynı düzeylerde öğrenmiştir.⁹ Dedesi, Kafkasya'da herkes tarafından tanınan, sözü geçen, akıllı, dirayetli bir zat olan Hacı İlyas Bey'dir. Rusçayı iyi bildiğinden dolayı Kafkasya'da Süd

¹ Ferhat Koca, "el-Muhtasar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 31/66.

² Kudûrî üzerine yapılan tercüme ilk defa Türkçeye çevirisinin on beşinci asırda başladığı ifade edilmektedir. Bk. Zeynep Korkmaz, "Eski Bir Kudûrî Çevirisi", *Türk Dili Üzerine Araştırmalar* (Ankara: TDK, 1995), 355-359.

³ Müellif kaydı bulunmayan nüshanın ferağ kaydındaki bilgiye göre nüsha Yakub b. Mustafa tarafından 966/1559 senesinde İstanbul'da istinsah edilmiştir. Bk. *Muhtasarı'l-Kudûrî Tercemesi* (İstanbul: Türk Dil Kurumu Ktp., Yazma, A 430), 276b. Ayrıca bk. Yazar, "Osmanlı Döneminde Fıkıh Sahasında Yapılmış Türkçe Tercüme", 62. Ancak konuyla ilgili bir araştırmada bu nüshanın Kudûrî'nin *el-Muhtasar*'ının birebir tercümesi olmadığı, mütercim o eserden sadece istifade ettiği, bazı konuların (şart muhayyerliği gibi) tercümede yer almadığı ve konuların tertibinin sıralamaya uygun olmadığı belirtilmektedir. Bk. Cihan Doğan, "Kudûrî'nin El-Muhtasar Adlı Eserinin En Eski Türkçe Tercümesi", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 12/23 (2014), 142.

⁴ Kudûrî üzerine yapılan tercüme listesi için bk. Yazar, "Osmanlı Döneminde Fıkıh Sahasında Yapılmış Türkçe Tercüme", 62-65. İlave ve eksiltmeler için bk. Doğan, "Kudûrî'nin El-Muhtasar Adlı Eserinin En Eski Türkçe Tercümesi", 141-142.

⁵ İbrahim Ethem Temizhan, *Hâl Tercemesi* (İstanbul: Süleymaniye Ktp., Nuri Arlasez, 294).

⁶ Jirik Yusuf Sıddık, *Metn-i Kudûrî'den Kitâbü'l-Büyük' Tercemesi* (İstanbul: Süleymaniye Ktp., Nuri Arlasez, 97), 1b-19b.

⁷ "jir" Çerkezce "çelik", "beka", "vücut" ve "a'za" demektir. Bk. *Hâl Tercemesi* (Nuri Arlasez, 294), 17a.

⁸ *Hâl Tercemesi* (Nuri Arlasez, 294), 1b.

⁹ *Hâl Tercemesi* (Nuri Arlasez, 294), 11a.

denilen büyük meclislerde bazen azâ bazen de başkan sıfatıyla görev yapmıştır.¹⁰ Babaannesi, Çerkez ümerasının Kabarday kabilesinin Kazan ailesinden âbide, salih bir kadın olan Hacı Rukiye Hanım'dır.¹¹ Büyük dedesi ise Kafkasya'nın güneyinde yer alan Azerbaycan, Bakü ve Tiflis bölgelerinde yaşayan, Kumukhanlığını oluşturan on iki büyük aileden birisi olan Temizhan ailesine mensup Ahmed Bey'dir.¹²

Kafkasya'da Çerkezler, özellikle Kabardaylar Ruslarla uzun süre mücadele ve muharebe edip aralarında sulh antlaşması yaptıktan sonra mahza İslâm'ı yaşamaları ve hilafete olan muhabbetleri sebebiyle Kafkasya gibi havası, suyu ve tüm doğal güzelliği nadir bulunan vatanlarını terk ederek ellerinde bulunan mal ve mülklerinden vazgeçerek 19. yüzyılın başlarından itibaren Darülhilafet'e hicret etmeye başlamışlardır.¹³ Karadeniz üzerinden Kocaeli'nin Kumcağız sahiline ulaşan İlyas Bey ve ailesinin pek çok ferdi, 1248/1832-1833 tarihinde ortaya çıkan veba hastalığı sebebiyle orada vefat etmiştir.¹⁴ Hacı İlyas Bey'in kız kardeşi Safiye, oğulları Abdülkerim ve Abdurrahman geride sağ kalan köle ve cariyelerle birlikte Kumcağız'dan Bursa'ya, oradan Eskişehir'in Çifteler/Eski Çerkez (Atik Çerkez) köyüne irâde-i seniyye ile yerleşmişlerdir.¹⁵

Yusuf Siddık Efendi'nin babası Hacı Abdurrahman Efendi, Çerkez ulemasından Kabarday kabilesinin Hafune ailesinden meşhur Musa Efendi ile Sahasah¹⁶ Hanım'ın kerimeleri Rabia Hanım ile evlenmiştir. Rabia Hanım Kafkasya'da 1231/1815-1816'da doğmuştur.¹⁷ Hacı Abdurrahman Efendi'nin bu evlilikten sırasıyla Ahmed Nuri, Yusuf Siddık ve Mehmed İzzet adında oğulları, Hatice Atiyye, Merziyye, Teflike, Emine ve Habibe isminde kızları olmuştur.¹⁸ Hacı Abdurrahman Efendi tarım ve hayvancılıkla geçinen varlıklı bir zattı, güler yüzlü olduğundan evinin kapıları zengin ve fakirlere her daim açıktı. Nakşibendiye tarikatına müntesip olan Hacı Abdurrahman Efendi, eda ettiği ikinci hac sonrası dünya işlerini büyük oğlu Ahmed Bey'e havale ederek geri kalan ömrünü uzlet içerisinde yaşamış, Cemaziyelevvel 1288/Temmuz-Ağustos 1871'de Cuma günü Eski Çerkez köyünde vefat etmiştir. Valideleri Rabia Hanım ise Yusuf Siddık Efendi'nin Mısır'daki ilim hayatı devam ettiği yıllarda 20 Receb 1282/9 Aralık 1865 tarihinde vefat etmiştir.¹⁹

1.2. Eğitimi

İlk tahsiline Eski Çerkez köyünde babasının nezareti altında başlayan Yusuf Siddık Efendi, gördüğü bir rüya üzerine Mısır'a gitmeye karar vermiştir.²⁰ Kahire'de bulunan akrabalarından Hafunduka-zâde Miralay Mehmed Cesur Bey'in evinde bir müddet kaldıktan sonra ilim tahsili için Ezher Camii yanında bulunan Türk öğrencilerin kaldığı "Revâku'l-Etrâk" a yerleşmiştir. Arapça ve şer'î ilimlerde Çerkez Şeyh Râşid Efendi, Abaza kabilesinden Bâsîrbây Hacı Şeyh Efendi'nin kardeşi Ali Efendi, İskenderiye kadısı Abdurrahman Behrâvî, Ezher Camii şeyhi İbrahim es-Sekâ gibi pek çok ulemadan ders almıştır. Ayrıca, mantık ve *Kâdî Mîr'i* Eskişehirli meşhur Abdullah Efendi'den, feraiz ilmini Kazoğlu Hüseyin Efendi'den, akaid ve şerhleri *Hayâlî* ile *Siyâlkâtî*'yi Kürt Abdullah Efendi'den, edebiyat ve Farsça'yı Aydın müftîzâdesi ve Bulâk Matbaası'nın Türkçe ve Farsça musahhihi olan Necip Efendi'den tahsil etmiştir. Özellikle fıkıh, tefsir, hadis ve diğer ilimleri Ezher şeyhi İbrahim es-Sekâ'dan tahsil edip icazetname almaya muvaffak olmuştur.²¹

¹⁰ *Hâl Tercemesi* (Nuri Arlasez, 294), 15b.

¹¹ *Hâl Tercemesi* (Nuri Arlasez, 294), 15a.

¹² *Hâl Tercemesi* (Nuri Arlasez, 294), 17b.

¹³ *Hâl Tercemesi* (Nuri Arlasez, 294), 11b.

¹⁴ Hacı Abdurrahman Efendi'nin bu olayı bir kitabın kenarına Arapça olarak not ettiğini ifade eden torunu İbrahim Ethem, teberrüken bu ibareyi babasının *Hal Tercemesi* kitabına Arapça ibare olarak eklemiştir. Buna göre Yusuf Siddık Efendi'nin dedesi Hacı İlyas Bey, amcası Zekeriya Bey, halası Havva Hanım, dedesinin kardeşi Hacı Batur Mirza ve Batur Mirza'nın kızı Hâcekız, akrabalarından ve köle cariyelerinden birçok kimse veba hastalığı sebebiyle Kumcağız'da vefat etmiştir. Arapça ibare için bk. *Hâl Tercemesi* (Nuri Arlasez, 294), 11b. Arapça ifadenin metni: "وأخيه: الحاج: وابنه: زكريا، وأخيه: الحاج: وابنه: العزيزة حوا، وابنه: زكريا، وأخيه: الحاج: تاريخ وفات الحاج إلياس الزرقى، وابنه: العزيزة حوا، وابنه: زكريا، وأخيه: الحاج: كلفهم ماتوا في زمن الطاعون بعد ما هاجرنا إلى وراء البحر في أسكلة "قومجغازه" في سنة 1248 رحم الله تعالى عليهم أجمعين. "باتر مرزه، وابنه: حاجه قيز، وغيرهم من عبيدهم وإمائهم، كلفهم ماتوا في زمن الطاعون بعد ما هاجرنا إلى وراء البحر في أسكلة "قومجغازه" في سنة 1248 رحم الله تعالى عليهم أجمعين."

¹⁵ *Hâl Tercemesi* (Nuri Arlasez, 294), 12a.

¹⁶ Rabia Hanım'ın validesinin ismi Çerkezçe "Sahasah"tır. Kabarday lisanınca "sahasah" namaz ve ibadet manasındadır ki Arapça tercümesi "Âbide" ve "Musalliyeh"dir.

¹⁷ *Hâl Tercemesi* (Nuri Arlasez, 294), 12a.

¹⁸ *Hâl Tercemesi* (Nuri Arlasez, 294), 12b.

¹⁹ *Hâl Tercemesi* (Nuri Arlasez, 294), 12b-13a.

²⁰ Yusuf Siddık Efendi'nin Mısır'a hangi tarihte gittiğine dair *Hâl Tercemesi*'nde doğrudan bilgi yer almamaktadır. Ancak annesi 9 Aralık 1865 tarihinde vefat ettiğinde kendisinin Mısır'da eğitimine devam ettiği bilgisi göz önünde bulundurulduğunda yaklaşık on beşli yaşlarda iken Mısır'a gittiğini söylemek mümkündür. Bk. *Hâl Tercemesi* (Nuri Arlasez, 294), 3b.

²¹ Yusuf Siddık Efendi Mısır'da eğitimini tamamladığı yıllarda hocalarından Cami'u'l-Ezher'de Revâk-ı Etrâk şeyhi ve müderrisi, ayrıca Mahkeme-i Kübrâ-yı Şer'iyye'de Meclis-i Âlî azası olan Şeyh Râşid Efendi ile Mısır ulemasından Cami'u'l-Ezher şeyhi ve müderrisi, Ebüssüüd tefsirinin şârihi olan Şeyh İbrahim es-Sekâ'dan icazet almıştır. İcazet metinleri hakkında detaylı bilgi için bk. *Hâl Tercemesi* (Nuri Arlasez, 294), 19b-22b.

Yusuf Efendi icazetname aldıktan sonra 22 Zilkâde 1286/23 Şubat 1870 tarihinde Mısır'dan Hicaz'a hareket ederek hac farızasını tamamlamıştır. Kafkasya'dan hacca giden Şeyh Şamil ve mücahitleriyle birlikte Kâbe'nin içerisine girme şerefine nail olmuştur. 26 Zilhicce günü Mekke'den Medîne'ye hareket etmiş, o sene Kafkasya ve Uzunyayla'dan gelen pek çok Çerkez akraba ve arkadaşlarıyla Medine'de buluşmuşlardır. Bir müddet Medine'de ziyarette bulunduktan sonra 28 Safer 1287/30 Mayıs 1870'de Kahire'ye dönmüştür.²² Aradan yaklaşık kırk sene geçtikten sonra ikinci haccını Zilhicce 1327/Aralık 1909 tarihinde esbak Mısır Hidivi İsmail Paşa'nın damadı Mahmud Sırrı Paşa ve ailesiyle birlikte eda etmiştir.²³

1.3. Evliliği ve İstanbul'a Yerleşmesi

Yusuf Efendi Kahire'den memleketi Eskişehir'e döndükten sonra ilk evliliğini yakın civar köylerden Çavlum köyünde yaşayan Çerkezlerden Âfend ailesinden Hacı Başmak Bey'in kerimeleri Melek Hanım ile gerçekleştirmiş, ancak bir sene sonra Melek Hanım vefat etmiştir. İkinci evliliğini Ubih kabilesinin Berzek ailesinden Manyas'ın Eşen köyünde yaşayan Çerkez Berzek Hacı Mehmed Bey'in kerimeleri Nesibe Hanım ile yapmıştır. O tarihlerde Yusuf Sıddık Efendi Eskişehir Nüfus Memurluğunda görevli idi. Bu görevini bir müddet daha devam ettirdikten sonra memurluktan istifa ederek İstanbul'a yerleşmiştir.²⁴

Nesibe Hanım'dan Mehmed Cevad, İlyas Sırrı, İshak Sadreddin, İbrahim Muhyiddin²⁵ (*Hâl Tercemesi*'ni kaleme alan), Kasım isminde beş erkek ve Fatıma Zinnur, Fahriye ve Rabia isminde üç kız evladı dünyaya gelmiştir. Bunlardan Kasım, Fahriye ile Rabia henüz çocuk yaşta iken vefat etmişlerdir.²⁶

Yusuf Sıddık Efendi, Eskişehir'den İstanbul'a (yaklaşık 1893-1895 tarihlerinde) geldiğinde Beylerbeyi'nde ikamet etmeye başlamış ve kendisinin talebi olmadığı halde saray çevresinden bazı kimselerin sahip çıkmasıyla Bursa'ya tayini münasip görülmüştür. Ancak bu sırada Mısır'dan İstanbul'a gelen önceki Mısır Hidivi İsmail Paşa'nın damadı Çerkez Hacı Mahmud Sırrı Paşa'nın evlatlarına hususî muallimlik görevi teklifini kabul etmiştir. Prenses Cemil, Cemaleddin, Celaledin ve Muhyiddin Paşalar ile Prenses Mihr Emire Hanım'a Beylerbeyi'nde bulunan yalılarında senelerce muallimlik yapmıştır.²⁷ Yusuf Sıddık Efendi Ezher'de öğrenci iken tanıştığı bu aile ile dostluklarını hep devam ettirmiş ve pekiştirmiştir. Nitekim onların çocuklarına muallimlik yapması, ikinci hac yolculuğuna davet edilerek birlikte gitmeleri,²⁸ oğlu İlyas Sırrı'nın İskenderiye'de İngilizler tarafından tutuklandıktan sonra onların delaletiyle kurtarılması²⁹ aralarındaki ilişkilerin kuvvetli olduğunu göstermektedir.

Yusuf Sıddık Efendi'nin evlatları Beylerbeyi Mekteb-i İbtidaiye, Rüşdiye ve sonrasında da Kuleli Askeri İdâdî ve Harbiye'den mezun olmuşlardır. Büyük oğlu Mehmed Cevad yüzbaşı rütbesine terfi ettikten sonra Afgan sefiri olarak bir müddet Afganistan'da görev yapmıştır. Hilâl-i Ahmer'e yardım için Afganistan ve Pakistan'dan toplanan paraları İstanbul'a getirmiştir.³⁰ İkinci oğlu İlyas Sırrı, Bulgar Harbi'nde Şam ve Irak cephelerinde savaşmış, Fırat cephesinde iken birliğiyle birlikte İngilizlere esir düşüp Hindistan'a esir kampına gönderilmiştir.³¹ Üçüncü oğlu İshak Sadreddin, Bulgar Harbi'ne katılmış, Kartal ve Kağıthane'de karargâhta görev yaptıktan sonra mülâzım olarak İzmir, Aydın ve Antalya'da bulunmuştur. Dördüncü oğlu İbrahim Muhyiddin, Sultânî ve Fransız Mektebi mezunu ve Ticaret Mekteb-i Âlisi'nde okurken harb-i umumi sebebiyle eğitimine ara vererek Harbiye Nezaretinde mütercim olarak göreve başlamıştır. Kızı Fatıma Zinnur, eğitimini Beylerbeyi Kızlar Mektebi'nde tamamlamıştır. Esbak Şeyhülislam Cemaleddin Efendi'nin kardeşi Kazasker Muzhir Molla-zâde Mehmed Said Molla Bey ile evlenmiştir.³²

Tasavvufi bir aile içerisinde doğup büyüyen Yusuf Sıddık Efendi, tarikat olarak Halvetiyyenin Şabaniyye koluna müntesip bir Ekberî³³'dir. *Kitâbü'z-Zekât* adlı eserine takriz yazanlardan Nakşibendiye Hâlidîye şeyhi Bekir Efendi b. Abdullah'ın ifadesinden,

²² *Hâl Tercemesi* (Nuri Arlasez, 294), 3a.

²³ *Hâl Tercemesi* (Nuri Arlasez, 294), 8b.

²⁴ *Hâl Tercemesi* (Nuri Arlasez, 294), 4a. Yusuf Sıddık Efendi'nin İstanbul'a hangi tarihte yerleştiğine dair *Hâl Tercemesi*'nde net bir bilgi yer almamaktadır. Ancak oğullarından İlyas Sırrı'nın 18 Ağustos 1893 tarihinde Manyas'ın Eşen köyünde doğması ve yine oğullarından İshak Sadreddin'in 12 Nisan 1895'te İstanbul Beylerbeyi'nde dünyaya gelmesi, Yusuf Sıddık Efendi'nin 1893-1895 tarihleri arasında İstanbul'a göç ettiğine işaret etmektedir.

²⁵ *Hâl Tercemesi* (Nuri Arlasez, 294), 1a. Nüşhanın zahriye sayfasına kurşun kalem ile düşülen notta İbrahim Muhyiddin ismi yerine "Müellifi: İbrahim Ethem Temizhan b. Yusuf Sıddık" yazmaktadır.

²⁶ *Hâl Tercemesi* (Nuri Arlasez, 294), 4b.

²⁷ *Hâl Tercemesi* (Nuri Arlasez, 294), 8a-b.

²⁸ *Hâl Tercemesi* (Nuri Arlasez, 294), 8b.

²⁹ *Hâl Tercemesi* (Nuri Arlasez, 294), 6b.

³⁰ *Hâl Tercemesi* (Nuri Arlasez, 294), 5a.

³¹ Esir düştükten altı-yedi ay kadar sonra babasına Hindistan'dan gönderdiği mektubun tarihi 5 Haziran 1918'dir. Bk. *Hâl Tercemesi* (Nuri Arlasez, 294), 7b.

³² Yusuf Sıddık Efendi'nin çocukları hakkında geniş bilgi için bk. *Hâl Tercemesi* (Nuri Arlasez, 294), 5a-8a.

³³ Ekberîlik; en genel anlamıyla Muhyiddin İbnü'l-Arabî'ye (öl. 638/1240) nisbet edilen tasavvufi ve fikrî harekettir. Bk. Mahmud Erol Kılıç, "Ekberîyye", *Türkiye*

Yusuf Sıddık Efendi'nin Halvetî, babası Abdurrahman Efendi'nin de Nakşibendiye tarikatına mensup olduğu anlaşılmaktadır.³⁴ Ayrıca kader, kaza ve istidat vb. konularına dair Mahmud Sırrı Paşa'ya sorulan yedi mesele hakkında Yusuf Sıddık Efendi'nin müsvedde olarak cevap yazdığı evrakta kendisini Şabaniye ve Ekberiyeye olarak tanıtmaktadır.³⁵

Yusuf Sıddık Efendi tarih düşürme sanatında behresi olan bir kişiydi. O'nun vefat, doğum ve kitap telif tarihleri için tarih düşürdüğü *Hâl Tercemesi*'nde ve bazı kitaplarında kayıtlıdır. Türkçe ve Arapça lisanıyla hem mensur hem de manzum olarak tarih düşürmeleri mevcuttur. Mesela, kayınvalidesinin mezartaşı için vefat tarihi,³⁶ kızı Fatıma Zinnur'un oğlu Mehmed Behzer'in doğum tarihi,³⁷ Sultan Mehmed Vahdeddin Han'ın kerimleri Ulviye Sultân'ın doğum tarihi³⁸ ve kuzeni Paris Sefiri Nuri Bey'in mezartaşı için vefat tarihi³⁹ bunlardan bazılarıdır. Ayrıca yazdığı eser ve mektuplarından, onun şiir ve edebiyata ayrı bir önem verdiği anlaşılmaktadır. Mektuplarında evlatlarına duyduğu özlem ve hasreti yazdığı şiirler ile ifade etmiş,⁴⁰ kitaplarında konuların anlaşılması ve zihinlerde kalması için de yazdığı Arapça beyitlerle açıklamalar yapmıştır.⁴¹

Yusuf Sıddık Efendi'nin vefat tarihi hakkında kaynaklarda bir ma'lûmat bulamadık,⁴² ancak vefat tarihine dair şu ihtimalleri ifade edebiliriz: 1329/1911 tarihinde *Kitâbü'l-Ferâiz* kitabını çocuklarına okuttuğunu ifade etmesi, *Kitâbü'z-Zekât* kitabına Çerkez Bekir Efendizade Mehmed Bey'in 24 Rabiülevvel 1330/13 Mart 1912 tarihinde takriz yazması, 5 Haziran 1918'de oğlu İlyas

Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (Ankara: TDV Yayınları, 1994), 10/544.

³⁴ (...) âlim, âmil, edip, kâmil, fazıl (...) eserine göz attığımda ki bu kişiyle "Yusuf Sıddık el-Halvetî el-Ezherî ibnî-Şeyh el-Hâc Abdurrahman Efendi en-Nakşibendî el-Çerkezî"yi kastediyorum. (...) Bk. Jirik Yusuf Sıddık, *Kitâbü'z-Zekât* (Mısır: Matbaa-i Hindiyeye, 1921), 6-7.

³⁵ "Tarîk-ı Şa'bâniyye ve Ekberiyeye müntesip, Jirik Hacı Abdurrahmanzâde Yusuf Sıddık." Bk. *Hâl Tercemesi* (Nuri Arlasez, 294), 23b.

³⁶ *Hâl Tercemesi* (Nuri Arlasez, 294), 4b.

³⁷ *Hâl Tercemesi* (Nuri Arlasez, 294), 5a.

³⁸ "Bir de istidrad olarak Sultan Mehmed Vahdeddin Han hazretleriyle kerîm-i ismet-i vesîmeleri "Ulviye" Sultân aliyeyi-ş-şân hazretlerinin vilâdetleri için Arabiyyü'l-ibâre olarak pederimin yazdığı tarih için bk. *Hâl Tercemesi* (Nuri Arlasez, 294), 4b. Arapça düşülmüş tarihi:

قد ولدت سيدة الأوان
بُشرى لنا اليوم من الرحمان
فنعلم سلطاناً جميل الشان
بحرمة النبي والقرآن
أرّخ ويشرُّ أيها الصديق
قد طلعت علوية السلطان
سنة 1310

قد (104) طلعت (509) علوية (515) السلطان (181)

Türkçe düşülmüş tarihi:

(115) طلوع (654) عصمتين (305) برج (150) سلطان (121) علوية (55) ايلدى

Sene 1310/1892

³⁹ *Hâl Tercemesi* (Nuri Arlasez, 294), 15a.

⁴⁰ İlyas Sırrı'ya cevap olarak 27 Temmuz 1333/27 Temmuz 1917 tarihli Yusuf Sıddık Efendi tarafından yazılan cevap:

Benim nûr-i aynim aziz İlyas'ım, Güzel huylu âlî cenâb İlyas'ım
Bugün validen pek mükedder idi, Emirhan'a gitmek mukarrar idi.
Namazda niyazla ederdi dua, Aziz eylesin dû cihanda Hüdâ
Benim oğlum İlyas'ım yok eşi, Bu defa nasıl oldu Ya Rabbi işi
Bu suretle seccadede kıl u kâl, Ederken Hüdâsi ile hasb-i hâl
Çalındı kapı geldi mektubunuz, Dedim müjdelere geldi mahbubunuz
Duanız kabul oldu, etme keder, Hemân geldi evladımızdan haber
Tesadüf tarihiyle olsa bile, Keramet gibi oldu bu mesele
Dedim "Oğlum İlyas selamettedir." Hüdâ'ya emanet seyahatledir.
Bu saatte (Hendek'ten) etti kıyam, Ya Rab (Bolu'ya) doğru gitmek meram
Selametle avdet ederler hemân, Bi-izni Hüdâ an karîbi'z-zamân
Sevincinden (Allah) dedi ağladı, Ve Çerkezçe pek çok dua eyledi
Hemân secde etti dedi "Ey Hüdâ!
Buyurdu Muhammed Aleyhisselam: "Peygamber duası gibidir." tamam
Peder, mader evlada etse dua, Duamız kabul eyle Ya Rabbenâ.

Yusuf Sıddık

Bk. *Hâl Tercemesi* (Nuri Arlasez, 294), 7a-b.

⁴¹ *Kitâbü'z-Zekât*, 11-12.

⁴² Yusuf Sıddık Efendi'nin vefat tarihini 1911 olarak zikreden Sadık Yazar, bu bilgiyi nereden aldığını ifade etmemektedir. Bk. Yazar, "Osmanlı Döneminde Fıkıh Sahasında Yapılmış Türkçe Tercümeleler", 64.

Sırrı'nın Hindistan'daki esir kampından babasına mektup göndermesi onun bu tarihlerde hayatta olduğuna işaret etmektedir. Ayrıca *Kitâbü's-Salât*'ın ilk baskısının 1921 tarihinde Mısır'da gerçekleşmiş olması, büyük ihtimalle o tarihlerde hayatta olduğunu göstermektedir. Buna göre Yusuf Sıddık Efendi'nin 1921'den sonraki tarihlerde vefat ettiğini söylemek mümkündür.

1.4. Eserleri

Yusuf Sıddık Efendi, fıkıh, tefsir ve Arapça gramerine dair telifatı olan bir âlimdir. Eserlerinin bir kısmını Arapça bir kısmını da Türkçe olarak kaleme almıştır. Fıkıh alanında kaleme aldığı eserlerinden *Kitâbü'z-Zekât* dışındakiler yazma halinde bulunmaktadır. Eserlerini kısaca şöyle sıralayabiliriz:

1) *Kitâbü'z-Zekât*: Bir mukaddime, on beş bab ve bir hatimeden oluşan eser (261 sayfa), 1339/1921 tarihinde Mısır'da Matbaa-i Hindiyeye'de basılmıştır. Eser, Türkçe kaleme alınmıştır. Örnek açıklamalarda kullanılan alıntı metinler Arapçadır. Esere, İstanbul ve Kahire ulema ve meşayihından birçok kimse takriz yazmıştır. Bunların isim ve tarihleri şöyledir: Çerkez Şeyh Raşid Efendi 27 Zilkade 1313/10 Mayıs 1896, Mehmed Zihni Efendi⁴³ 27 Zilkade 1328/30 Kasım 1910, Mahmud Şükrü Paşa⁴⁴ 7 Zilhicce 1314/9 Mayıs 1897, Şeyh Bekir b. Abdullah⁴⁵ 28 Zilkade 1313/11 Mayıs 1896, Çerkez Bekir Efendizade Mehmed Bey⁴⁶ 24 Rabiülevvel 1330/13 Mart 1912, İshak Sıdkı⁴⁷ 29 Zilkade 1313/12 Mayıs 1896. Takriz ifadelerinden anlaşıldığına göre eserin telifi 1313/1896 tarihinden önce tamamlanmıştır. Nitekim ferağ kaydında düştüğü tarihe göre eserin telifi 1311 senesinde gerçekleşmiştir.⁴⁸ Eserin müellif nüshası TYEK Süleymaniye Kütüphanesi Nuri Arlasez 286 numarada yer almaktadır.

2) *Kitâbü'l-Ferâiz*: Yusuf Sıddık Efendi "İlm-i Ferâizden Ahvâl-i Erba'în Şerhi" olarak da isimlendirdiği bu eseri bazı kimselere okutmak üzere kaleme aldığı, 1329 tarihinde ise İstanbul'da Beylerbeyi'ndeki "Kırkmerdiven" isimli köşkünde evlatları İlyas Sırrı, İshak Sadreddin ve İbrahim'e feraiz ilmini öğrettiğini ifade etmektedir.⁴⁹ Eser, *Kitâbü'z-Zekât*'ın devamı olarak aynı cilt içerisinde (81 sayfa) basılmıştır. Müellif nüshası da aynı şekilde birliktedir.

3) *Metn-i Kudûrî'den Kitâbü'l-Büyû' Tercemesi*: Eser hakkında detaylı bilgi ilerideki sayfalarda yer almaktadır. Eserin çeviri metni ise tarafımızca tamamlanmış olup bu makalenin hacim yönünden sınırlarını aşması sebebiyle ek olarak yayınlanamamaktadır.

4) *Hâl Tercemesi*: "Ben Anlatıları" çerçevesinde Yusuf Sıddık Efendi'nin oğlu İbrahim Ethem Temizhan tarafından kaleme alınmış bir terceme-i hâlidir.⁵⁰ Yazma nüshanın zahriye sayfasında bulunan "Hâl Tercemesi: Yusuf Sıddık b. Abdurrahman'ın terceme-i hâlidir. Müellif: İbrahim Edhem b. Yusuf Sıddık. Not: İbrahim Edhem Temizhan bu eserin kendi ağzından, fakat babası tarafından yazıldığını 10.02.1988'de ifade etmiştir."⁵¹ ifadesi ile 1b varağındaki "Bu kitabın müellif ve muharriri peder-i âli kadrinin terceme-i hâli ve akrabalarına olan nispeti ve cihet-i ittisâli[dir]."⁵² şeklindeki ifade bunu ortaya koymaktadır.

5) *Tefsîr: Nûrun alâ Nûr*: Nüshalar yazma halinde olup her bir cüz bir cilde sığacak şekilde otuz cilt halinde Arapça olarak kaleme alınmıştır. Müellif nüshaları TYEK Süleymaniye Kütüphanesi Nuri Arlasez 195-221 numaralar arasında kayıtlıdır. Ancak bir ve otuzuncu cüzler kütüphanede mevcut değildir. Kütüphane kayıt envanterinde de belirtildiği üzere bu iki cüzün teslim edilmediğine dair not düşülmüştür. Bu iki cüzün kütüphanede olmaması, telif sebebi ve tarihinin tespit edilmesini zorlaştırmaktadır.

6) *Terceme-i Tefsîr-i Te'vilât-ı Kâşânî*:⁵³ Yusuf Sıddık Efendi'nin *Hâl Tercemesi*'ndeki "Pederim, ilm-i tasavvufta *Te'vilât-ı Kâşânî*

⁴³ İlim ve fazlıyla mâruf zühd ve takva ile mevsuf Meclis-i Kebîr-i Meârif a'zâ-yı kirâmından faziletli Âsîtanêli Mehmed Zihni Efendi hazretlerinin takrîz-i âlileridir. Bk. *Kitâbü'z-Zekât*, 3-4.

⁴⁴ Hidiviyet-i Celîle-i Mısriyye Dîvân-ı Türkî reisi atufetli Mahmud Şükrü Paşa hazretlerinin takrîz-i âlileridir. Bk. *Kitâbü'z-Zekât*, 4.

⁴⁵ Mısır'da Nakşibendi tarikatının Halidiye kolunun şeyhinin takrizleridir. Bk. *Kitâbü'z-Zekât*, 6.

⁴⁶ Ulemâ-yı Çerâkise ve Kabardî kabilesinden Ertuğrul mebusu (sâbık) Bekir Efendizade Mehmed (Sıdkı) Bey efendinin takrîz-i âlileridir. Bk. *Kitâbü'z-Zekât*, 7-8.

⁴⁷ Ulemâ-yı Çerâkise'den Ezher Camii ve Enver Mescidi mücaviri İshak Sıdkı'nın takrizleridir. Bk. *Kitâbü'z-Zekât*, 8-9.

⁴⁸ Ferağ kaydında bir beyit ile düşülmüş telif tarihi:

لقد قلت تاريخه المستطاب
كتاب الزكاة صحيح صريح
فلما تيسر ختم الكتاب
بمصر بيت فصيح صريح

Kitâb(423) + ez-Zekât(464) + Sahîh(116) + Sarîh(308)= sene 1311. Bk. *Kitâbü'z-Zekât*, 261.

⁴⁹ *Kitâbü'z-Zekât*, 270.

⁵⁰ Eser tarafımızca hazırlanmış olup yakın zamanda yayımı gerçekleştirilecektir.

⁵¹ *Hâl Tercemesi* (Nuri Arlasez, 294), 1a. Nüshanın zahriye sayfasına kurşun kalem ile düşülen bu notun, dönemin kütüphane sorumlusu tarafından kaleme alındığı düşünülmektedir. Zira nüshanın yazısı ile 1a varağındaki yazı farklıdır. Ayrıca kütüphane katalog fişi kaydına göre nüshanın kütüphaneye bağlı 1984 tarihinde gerçekleşmiştir.

⁵² *Hâl Tercemesi* (Nuri Arlasez, 294), 1b.

⁵³ Jirik Yusuf Sıddık, *Terceme-i Tefsîr-i Te'vilât-ı Kâşânî* (Süleymaniye Ktp., Nuri Arlasez, 223), 1-470.

tefsirinin Türkçe mütercimi” ifadesinden, onun böyle bir eser kaleme aldığı anlaşılmaktadır.⁵⁴ Söz konusu eser yazma halinde olup 470 sayfa halinde TYEK Süleymaniye Kütüphanesi Nuri Arlasez 223 numarada kayıtlıdır. Nüshanın ferağ kaydında yer alan bilgiye göre eserin, 1328 Cemaziyelâhir/1910 Haziran-Temmuz Çarşamba günü tercümesinin tamamlandığı, Yusuf Sıddık b. Abdurrahman ej-Jirgî el-Ezherî ifadesi ile “Yusuf Sıddık 1328” mühründen de nüshanın müellif hattı olduğu anlaşılmaktadır. Eser, Kâşânî'nin (öl. 736/1335) *Te'vilâtü'l-Kur'ân* adlı eserinin tercümesidir. Kâşânî'nin metnini parantez içerisinde hareketli ve kalın harflerle yazdıktan sonra tercümesini yapmaya başlar ve yer yer derkenarda talika şeklinde dipnotlarda bilgiler verir. Mütercim nüshanın ilk 11 sayfasında rey, tefsir ve tevil konularına kısaca değindikten sonra Fatıha ve Bakara suresinin tefsirini tamamlamaktadır.

7) *İlm-i Sarf ve Nahv*: Müellifin yine *Hâl Tercemesi*'ndeki “Pederim, (...) ilm-i Sarf ve Nahv ve ferâizden te'lifât-ı müfide (...)” ifadesinden, onun Arapça gramerine dair kaleme aldığı bir eserinin olduğu anlaşılmaktadır. Ancak eserin nüshalarına henüz ulaşamamıştır.

Yusuf Sıddık Efendi'nin *Hâl Tercemesi*'ndeki ifadelerinde⁵⁵, *Metn-i Kudûrî'den Kitâbü'l-Büyû' Tercemesi* adlı eserini zikretmediği görülmektedir. Bu durum sehven olabileceği gibi büyük ihtimalle *Hâl Tercemesi*'ni yazdığı yıllarda henüz bu eserini kaleme almamış ya da “Büyû” bölümünün tercümesini tamamlamamış olmasından kaynaklanabilir.

2. Eser Hakkında

2.1. Nüshanın Müellife Aidiyeti, Telif Sebebi ve Mahiyeti

Nüshanın⁵⁶ 1a varağında kitap ünvanı formunda yer alan “Metn-i Kudûrî'den Kitâbü'l-Büyû' Tercemesi, mütercim ve şarihi Jirik Hacı Abdurrahman Efendizâde Yusuf Sıddık âcizleridir.” kaydı, eserin Yusuf Sıddık Efendi'ye aidiyetini tevsik etmektedir. Yine aynı sayfadaki “Mısırlı prenses ismetlü Fâtıma Hanım Efendi'nin zevci Çerkez Hacı Mahmud Paşa hazretlerinin mahdumları Cemâleddîn ve Celâleddîn ve Muhyiddîn Bey efendilerin esnâ-i tâlim ve kırâatlerinde ilm-i fikhtan *Kudûrî* kitâbından kitâbü'l-büyû' terceme ve şerhi”⁵⁷ ibaresi bir taraftan eserin telif edilme gerekçesini ortaya koyarken diğer taraftan dolaylı olarak müellifinin Yusuf Sıddık Efendi olduğuna işaret etmektedir. Zira Yusuf Sıddık Efendi, Eskişehir'den İstanbul'a ikamet etmek üzere geldiği zamanlarda (yaklaşık 1893-1895 tarihlerinde) kendilerine hususi muallimlik görevinde bulunan Mahmud Paşa'nın isteğini kabul etmiş ve çocuklarına özel dersler vererek onların yetişmesine katkı sağlamıştır.⁵⁸

Söz konusu tercüme nüshası TYEK Süleymaniye Kütüphanesi Nuri Arlasez koleksiyonu 97 numarada kayıtlıdır. Tercüme, 1a-19a varakları arasında, kurşun kalemle çizilmiş çerçeve içerisinde yer almaktadır. Rika hattıyla kaleme alınan nüshanın varak satır sayısı farklı olmakla birlikte yaklaşık 21'dir. Kudûrî metni parantez içerisinde kırmızı mürekkeple yazılmış ve siyah mürekkeple hareketlenmiştir. Tercüme, şerh kısımları ile kitap ve bab başlıkları siyah mürekkeple yazılmış olup sadece kitap ve bab başlıkları hareketlenmiş ve metne göre daha büyük yazılmıştır. Yazma nüshalarda genel kabul gören uygulamaya göre zahriye sayfası 1a olarak numaralandırılır ve dibace sayfası 1b varağında yer alır. Şayet eserin dibacesi yok ise metin 1b varağından başlatılır. Ancak bu nüshanın zahriye (1a) sayfasında eser, mütercim adı ve telif sebebi yer almasına rağmen 1b sayfası boş bırakılmış ve tercüme 2a varağından başlatılmıştır. Bununla birlikte mütercimin diğer varaklara koyduğu çerçeveyi 1b varağına da koymuş olması onun daha sonra dibacesini yazacağına işaret etmektedir. Ancak eserin tamamlanmamış olması muhtemelen dibacenin yazılmasına engel teşkil etmiştir. Mütercimin, bazı varaklara dipnot işareti koyarak derkenarda *Kudûrî* ya da *Cevhere* şerhinden alıntılar yaptığı, kitap ve bab başlıkları altında ise “Bu Bâb Hiyâr-ı Ru'yet Beyânındadır” gibi kısa bir açıklamaya yer verdiği görülmektedir.

⁵⁴ *Hâl Tercemesi* (Nuri Arlasez, 294), 1b. Ayrıca bk. Mehmet Akif Alpaydın, “Osmanlı Dönemi Türkçe Tefsir Eserleri”, *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/5 (2016), 137. Detaylı bilgi için bk. Mehmet Akif Alpaydın, *Osmanlılarda Türkçe Tefsir Geleneği* (İstanbul: M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2016), 153-154.

⁵⁵ “Pederim, ilm-i tasavvufu *Te'vilât-ı Kâşânî* tefsirinin Türkçe mütercimi ve Arabiyyü'l-ibâre diğer tefsîr-i şerîfin müellifi, ilm-i sarf ve nahv ve ferâizden sair te'lifât-ı müfide sahibi ulemâ-i Çerâkiseden, Mısır'da Câmi'u'l-Ezher mezunlarından Yusuf Sıddık b. Abdurrahman b. İlyas'tır.” Bk. *Hâl Tercemesi* (Nuri Arlasez, 294), 1b.

⁵⁶ *Metn-i Kudûrî'den Kitâbü'l-Büyû' Tercemesi* (Nuri Arlasez, 97), 1a.

⁵⁷ *Metn-i Kudûrî'den Kitâbü'l-Büyû' Tercemesi* (Nuri Arlasez, 97), 1a.

⁵⁸ (...) o tarihlerde Mısır'dan Deraliyye'ye gelen Hidiv-i esbak İsmail Paşa damadı umerâ-yı Çerâkiseden Hacı Mahmud Sırpa Paşa hazretlerinin harem-i muhteremeleri ismetlü prenses Fatıma Hanım Efendi hazretlerinin evlatları; Prens Cemil Paşa ile kerimeleri Prens Mihri Emire Hanım Efendi'ye ve biraderleri Prens Cemaleddin, Celaleddin ve Muhyiddin Bey efendilere husûs-ı teallüm olmak ve birinci sınıf kaymakam maaşını şimdilik verildikten sonra kâffe-i mesârifât-ı beytiye-i sâireyi i'tâ olunmak şartlarıyla Beylerbeyi'nde bulunan yalılarında pederim muallim-i husûs olarak kabul ettiler. Bk. *Hâl Tercemesi* (Nuri Arlasez, 294), 8b.

toplama becerisini geliştirmeye katkı sağladığını söylemek mümkündür. Örneğin mütercim (وَمَنْ بَاعَ دَارًا دَخَلَ فِي الْبَيْعِ مَفَاتِيحُ إِعْلَاقِهَا) (وَإِنْ لَمْ يُسْمَهُ) metninin (Bir kimse bir dâr bey' ederse zikr u tesmiye etmeksizin kilitlerinin anahtarları bey'de dâhil olur.) tercümesinden sonra "Yani mebî'in tevâbi'-i muttasile-i müstakarrasından olan şeyler min gayr-i zikr bey'de tebe'an dâhil olurlar." (Mecelle, 232.md) kaidesini zikredip "Meselâ, bir konağın bey'inde mihlanmış kilitler ve yerli olmak üzere mevzu' ve mebnâ olan şeyler ve hududu dâhilinde olan bahçesiyle tarîk-ı âmme yahut çıkmaz sokağa mevzıl olan yollar ve bahçe ve arsa bey'inde dahi müstakar olmak üzere dikilen ağaçlar pazarlıkta tasrih olunmasa dahi mebî'den ayırmayıp beraber satılmış olurlar." ifadesiyle kaideyi bir örnekle açıklaması hem kaidenin hem de konunun anlaşılıp pekişmesine katkı sağlamaktadır.⁶²

Ancak burada ifade etmek gerekir ki mütercim gerek tercüme kısmında gerek şerh kısmında kaynak olarak kullandığı *Mecelle*'nin bu kaidelerini zikrederken maalesef *Mecelle*'den hiç bahsetmediği görülmektedir. Mütercimin şerhinde kullandığı kaide ve kaynaklarını maddeler halinde şöyle sıralayabiliriz: **1)** Dilsizin işâret-i ma'rûfesiyle bey' mün'akid olur. Çünkü ahrasın işâret-i ma'rûfesi işâret yerine kâimdir (Mecelle, 174.md).⁶³ **2)** Mebî kable'l-kabz bâyi'in yedinde telef olsa müşteri hakkında bir şey terettüp etmeyip zararı bâyi'a aittir (Mecelle, 293.md).⁶⁴ **3)** Mebî, ba'de'l-kabz telef olsa bâyi' hakkında bir şey terettüp etmeyip zararı müşteriye aittir (Mecelle, 294.md).⁶⁵ **4)** Semen-i müeccel, bâyi'in mevtiyle hulûl etmez, lâkin müşterinin fevtiyle hulûl eder.⁶⁶ **5)** Akiddeki ta'ayyün ile semen ta'ayyün etmez (Mecelle, 243.md).⁶⁷ **6)** Bir malın yalnız efrâd u aksâmına bahâ takdir olunarak toptan satmak sahîh olur (Mecelle, 220.md).⁶⁸ **7)** Mevzûnât mekilât gibidir (Mecelle, 223.md).⁶⁹ **8)** Adediyât-ı mütekâribenin hükmü mekilât ve mevzûnâtın hükmü gibidir (Mecelle, 223.md).⁷⁰ **9)** Adediyât-ı mütefâvitenin hükmü adediyât-ı mütekâribenin hükmü gibi değildir (Mecelle, 227.md).⁷¹ **10)** Ale'l-umûm mevrû'âtın hükmü, teb'îzında ve kat'ında zarar olan mevzûnât hükmü gibidir (Mecelle, 226.md).⁷² **11)** kat'ında zarar ve ziyan olmayan mevrû'ât mekilât hükmündedir (Mecelle, 226.md).⁷³ **12)** Örf ve âdet-i beldece mebî'a teb'an satılmalan şeyler min gayr-i zikr bey'de dâhil olur (Mecelle, 230.md).⁷⁴ **13)** Tebe'an bey'de dâhil olan şeyin semeninden hissesi yoktur (Mecelle, 234.md).⁷⁵ **14)** Münferiden satılması câiz olan şeyin mebî'den istisnası dahi câiz olur (Mecelle, 219.md).⁷⁶ **15)** Ma'dûmun bey'i bâtıldır (Mecelle, 205.md).⁷⁷ **16)** Mebî'in tevâbi'-i muttasile-i müstakarrasından olan şeyler min gayr-i zikr bey'de tebe'an dâhil olurlar (Mecelle, 232.md).⁷⁸ **17)** Mebî'in cüz'ü hükmünde olan ve infikâkı kâbil olmayan şeyler min gayr-i zikr bey'de dâhil olurlar (Mecelle, 220.md).⁷⁹ **18)** Hîn-i bey'de ilave olunan bazı elfâz-ı umûmiyyenin şâmil olduğu şeylerin kâffesi bey'de dâhil olurlar (Mecelle, 235.md).⁸⁰ **19)** Cüzâfen satılan şeylerin meûneti müşteriye aittir (Mecelle, 290.md).⁸¹ **20)** Odun ve kömür gibi hayvan üzerinde mahmûlen satılması olan şeyler müşterinin hanesine nakletmek emrinde örf ve âdet-i belde ne ise ona ittibâ olunur (Mecelle, 291.md).⁸² **21)** Senet ve hüccet tahriri ücreti müşteri üzerine lâzımdır. Fakat bâyi'in dahi mahkemede bey'i takrîr ve işhâd eylemesi lâzım gelir (Mecelle, 292.md).⁸³ **22)** Numune gösterilerek satılan şeylerin numunesini

⁶² *Metn-i Kudûrî'den Kitâbü'l-Büyû' Tercemesi* (Nuri Arlasez, 97), 13a. Konu ile ilgili diğer kaideler ve açıklamaları için bk. "Mebî'in cüz'ü hükmünde olan ve infikâkı kâbil olmayan şeyler min gayr-i zikr bey'de dâhil olurlar." kaidesinin açıklamasında "Meselâ, kilidin bey'inde miftahı, ineğin bey'inde süt emen yavrusu min gayr-i zikr vâsıl olur." (Mecelle, 231.md). Yine "Hîn-i bey'de ilave olunan bazı elfâz-ı umûmiyyenin şâmil olduğu şeylerin kâffesi bey'de dâhil olurlar." kaidesinin açıklamasında "Meselâ, bâyi' "Şu haneyi cemî-i hukûkuyla sattım." dese o hanenin hakk-ı murûru ve hakk-ı şurûbu ve hakk-ı sebîli bey'de dâhil olur." (Mecelle, 235.md).

⁶³ *Metn-i Kudûrî'den Kitâbü'l-Büyû' Tercemesi* (Nuri Arlasez, 97), 1b.

⁶⁴ *Metn-i Kudûrî'den Kitâbü'l-Büyû' Tercemesi* (Nuri Arlasez, 97), 2b.

⁶⁵ *Metn-i Kudûrî'den Kitâbü'l-Büyû' Tercemesi* (Nuri Arlasez, 97), 2b.

⁶⁶ *Metn-i Kudûrî'den Kitâbü'l-Büyû' Tercemesi* (Nuri Arlasez, 97), 4a.

⁶⁷ *Metn-i Kudûrî'den Kitâbü'l-Büyû' Tercemesi* (Nuri Arlasez, 97), 4b.

⁶⁸ *Metn-i Kudûrî'den Kitâbü'l-Büyû' Tercemesi* (Nuri Arlasez, 97), 5b.

⁶⁹ *Metn-i Kudûrî'den Kitâbü'l-Büyû' Tercemesi* (Nuri Arlasez, 97), 6b.

⁷⁰ *Metn-i Kudûrî'den Kitâbü'l-Büyû' Tercemesi* (Nuri Arlasez, 97), 6b.

⁷¹ *Metn-i Kudûrî'den Kitâbü'l-Büyû' Tercemesi* (Nuri Arlasez, 97), 7a.

⁷² *Metn-i Kudûrî'den Kitâbü'l-Büyû' Tercemesi* (Nuri Arlasez, 97), 9a.

⁷³ *Metn-i Kudûrî'den Kitâbü'l-Büyû' Tercemesi* (Nuri Arlasez, 97), 9a.

⁷⁴ *Metn-i Kudûrî'den Kitâbü'l-Büyû' Tercemesi* (Nuri Arlasez, 97), 10a.

⁷⁵ *Metn-i Kudûrî'den Kitâbü'l-Büyû' Tercemesi* (Nuri Arlasez, 97), 5b.

⁷⁶ *Metn-i Kudûrî'den Kitâbü'l-Büyû' Tercemesi* (Nuri Arlasez, 97), 11b.

⁷⁷ *Metn-i Kudûrî'den Kitâbü'l-Büyû' Tercemesi* (Nuri Arlasez, 97), 11b.

⁷⁸ *Metn-i Kudûrî'den Kitâbü'l-Büyû' Tercemesi* (Nuri Arlasez, 97), 12a.

⁷⁹ *Metn-i Kudûrî'den Kitâbü'l-Büyû' Tercemesi* (Nuri Arlasez, 97), 12a.

⁸⁰ *Metn-i Kudûrî'den Kitâbü'l-Büyû' Tercemesi* (Nuri Arlasez, 97), 12a.

⁸¹ *Metn-i Kudûrî'den Kitâbü'l-Büyû' Tercemesi* (Nuri Arlasez, 97), 13b.

⁸² *Metn-i Kudûrî'den Kitâbü'l-Büyû' Tercemesi* (Nuri Arlasez, 97), 13b.

⁸³ *Metn-i Kudûrî'den Kitâbü'l-Büyû' Tercemesi* (Nuri Arlasez, 97), 13b.

görmek kifayet eder. Numuneden aşağı zuhur ederse müşteri muhayyer olur(*Mecelle*, 324-325.md).⁸⁴ 23) Meb'î kable'-ş-şirâ a'mâya vasf ve tarif olunup da ba'dehu iştirâ eylese muhayyer olamaz(*Mecelle*, 330.md).⁸⁵ 24) Hıyâr-ı ru'yet ile hıyâr-ı şart vereseye intikal etmez. Hıyâr-ı ayb intikal eder(*Mecelle*, 321, 306.md).⁸⁶ 25) Meb'în iştirâsına yahut kabzına vekil olan kimsenin ru'yeti aslın ru'yeti gibidir(*Mecelle*, 333.md).⁸⁷ 26) Meb'î alıp göndermekle me'mûren gönderilen âdemin ru'yeti müşterinin hıyâr-ı ru'yetini iskât eylemez(*Mecelle*, 334.md).⁸⁸ 27) Müşterinin meb'îde temellükün levâzımından olan bir vechle tasarruf etmesi hıyâr-ı ru'yeti iskât eder(*Mecelle*, 335.md).⁸⁹ Bu maddeler *Mecelle*'de dağınık bir şekilde yer alıyor olsa da mütercim tarafından tercüme ve şerh yapılırken ustalıkla kullanıldığı görülmektedir. Bu da öğrencilerin hukukî formasyonunun gelişmesine katkı sağlamaktadır.

Mütercim konu bitimlerinde “fetvâ” başlığı altında örnekler verip kaynağını zikretmekte, ancak herhangi bir açıklama yapmamaktadır. Bununla öğrencinin bir taraftan konuyu anlayıp anlamadığını snarken diğer taraftan da pratik hayatla bağlantısını kurmaktadır. Mesela, yukarıdaki örneğin açıklamasının sonunda “fetvâ” başlığı altında birçok fetva örneğine yer vermektedir: 1. “Zeyd mülk arsasını Amr'a bey' ve teslim edip içinde mağrûs ve müstakar olan eşcâr hîn-i bey'de zikr olunmasa bey'de dâhil olur mu? el-Cevâb: Olur (İbn Nüceym)”. 2. “Zeyd milk-i meyve eşcârını yerinde karar etmek üzere semen-i ma'lûm ile Amr'a bey' eylese eşcârın gızzatı miktarı eşcârın tahtında olan arz bey'de dâhil olur mu? el-Cevâb: Olur (İbn Nüceym).⁹⁰

Yusuf Sıddık Efendi eserinde yer yer mezhepçi içtihatlarla yer verip müftabih görüşü tercih ettikten sonra kaynağına atıfta bulunmaktadır. Bu bağlamda atıfta bulunduğu eserlerin son dönem Hanefî fakihlerinden Halebî, Haskefî ve İbn Abidin olduğu anlaşılmaktadır. Mesela, ağaç üzerinde meyvenin terki şart koşulduğu zaman satışın fasit olduğu belirtilmektedir. Ancak İmam Muhammed'in içtihadına göre meyve olgunlaşınca kadar ağacın üzerinde terki şart koşulsa böyle bir satışın fasit olamayacağı, bu görüşün mezhepte müftabih olarak kabul edildiği Haskefî ve İbn Abidin tarafından zikredilmektedir. Mütercim (فَإِنْ شَرَطَ تَرَكَهَا) metnin “Eğer ağaç üzerinde meyvenin terki[ni] şart kılırsa bey' fâsid olur.” tercümesini yaptıktan sonra “Fakat bilâ-şart bâyi'in izniyle terkinde beis yoktur. İmâm Muhammed kavlince meyve oluncaya kadar ağacın üzerinde terki esnâ-yı bey'de şart kılınırsa bey' fâsid olmaz ve bu meselede İmâm Muhammed kavli müftâbih olduğu *Dürri'l-Muhtâr*'da *Reddü'l-Muhtâr*'da muharrerdir.” şeklinde müftabih görüşü kaynağıyla birlikte belirtmektedir.⁹¹

Sonuç

Yusuf Sıddık Efendi, Kudûrî'nin Kitâbü'l-büyû' bölümünün bir kısmını; satım akdiyle birlikte şart ve ru'yet muhayyerliği bablarını tercüme ve şerh etmiştir. Fıkıh kitaplarının yanısıra çoğunlukla *Mecelle* ve fetva kitaplarından istifade etmiştir. Tespitlerimize göre mütercim, *Mecelle*'den 69 maddeyi eserinde hem tercüme hem de şerh kısmında kullanmıştır. Ancak *Mecelle*'den istifade ettiğini eserinin hiçbir yerinde zikretmemiştir. Tercüme kısmında kullandığı 16 adet *Mecelle* maddelerinin 167, 169, 182, 183, 218, 288, 289, 301, 306, 308, 309, 320, 321, 329, 331 ve 332 olduğu tespit edilmiştir. Şerh kısmında ise 53 adet *Mecelle* maddesinin kullanıldığı tespit edilmiş olup bunlar: 106, 168, 170, 171, 172, 174, 175, 181, 205, 206, 207, 208, 217, 219, 220, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 240, 241, 242, 243, 246, 267, 290, 291, 292, 293, 294, 300, 302, 303, 304, 305, 307, 323, 324, 325, 326, 328, 330, 333, 334 ve 335'tir.

Yusuf Sıddık Efendi'nin, “Fetva” başlığı altında yer verdiği örneklerle klasik metinlere yapılacak tercüme ve şerhlere yeni bir bakış açısı sunmaktadır. Bu yönüyle eserin, müdellel fetva bağlamında bir tercüme ve şerh özelliğini taşıdığı ifade edilebilir. “Fetva” başlığı altında verdiği fetvaları kaynaklarıyla birlikte zikreden mütercimin yararlandığı fetva kitapları; *Kuhistânî*'nin

⁸⁴ *Metn-i Kudûrî'den Kitâbü'l-Büyû' Tercemesi* (Nuri Arlasez, 97), 17a.

⁸⁵ *Metn-i Kudûrî'den Kitâbü'l-Büyû' Tercemesi* (Nuri Arlasez, 97), 18a.

⁸⁶ *Metn-i Kudûrî'den Kitâbü'l-Büyû' Tercemesi* (Nuri Arlasez, 97), 18b.

⁸⁷ *Metn-i Kudûrî'den Kitâbü'l-Büyû' Tercemesi* (Nuri Arlasez, 97), 19a.

⁸⁸ *Metn-i Kudûrî'den Kitâbü'l-Büyû' Tercemesi* (Nuri Arlasez, 97), 19a.

⁸⁹ *Metn-i Kudûrî'den Kitâbü'l-Büyû' Tercemesi* (Nuri Arlasez, 97), 19a.

⁹⁰ *Metn-i Kudûrî'den Kitâbü'l-Büyû' Tercemesi* (Nuri Arlasez, 97), 13a. Konu ile ilgili diğer fetvalar için bk. 3. Zeyd eğerli ve gemli olan beygirini Amr'a bey' eylese eğeri ve gemi bey'de dâhil olur mu? el-Cevâb: Olmaz. (İbn Nüceym). 4. Zeyd, süt emen buzağısı olan ineğini semen-i ma'lûm ile bey' eylese min gayr-i zikr buzağı bey'de dâhil olur mu? el-Cevâb: Olur (İbn Nüceym). 5. Zeyd, cariyesi Hind'i Amr'a semen-i ma'lûm ile bey' ettikde arz için Zeyd'in Hind'e ilbâs ettiği elbise bey'de dâhil olur mu? el-Cevâb: Olmaz (İbn Nüceym). 6. Zeyd, milk-i kurûmunu [Amr'a semen-i ma'lûm ile] bey' ettikde [kurûmda] mevcut olan üzüm zikrolunmasa bey'de dâhil olur mu? el-Cevâb: Olmaz (Behçet). 7. Zeyd, yeri ve kurûmu mülk olan bağını Amr'a bey' eyledikde bağın içinde taş ile bina olunmasa kuyuyu min gayr-i zikr bey'de dâhil olur mu? el-Cevâb: Olur (Abdurrahîm).

⁹¹ *Metn-i Kudûrî'den Kitâbü'l-Büyû' Tercemesi* (Nuri Arlasez, 97), 11a-b. Konu ile ilgili diğer tercih edilen görüşler için bk. (ولا يجوز أن يبيع نمرَةً وَيَسْتَتِي مِنْهَا أَرْطَالًا مَعْلُومَةً) (Meyveyi bey' edip irtâl-i ma'lûmeyi istisna etmek câiz olmaz.) Meselâ, “Şu ağacın üzerinde bulunan meyvenin on kıyyesinden mâ'adâsını bey' ettim.” dese câiz olmaz. Lâkin bu meselede beyne'l-fukahâ ihtilaf vâki' olmuştur. Müftâbih olan câizdir. Ayrıca, (وَأَنْ رَأَى صَحْنَ الدَّارِ فَلَا خِيَارَ لَهُ وَإِنْ لَمْ يُشَاهِدْ بَيْوتَهَا) (Bir kimse bir dârin dâhilini ve vasatını görüp odalarını müşahede etmese bile hıyâr sâkit olur.) İmâm Züfer'inde odalarını görmese hıyâr sâkit olmaz. Ve aleyhi'l-fetvâ.

(öl. 962/1555) *Fetâvâ'sı*, Zeynüddîn İbn Nüceym'in (öl. 970/1563) *Fetâvâ-yı İbn Nüceym'i*, Şeyhüislâm Çatalcalı Ali Efendi'nin (öl. 1103/1692) *Fetâvâ-yı Ali Efendi'si*, Şeyhüislâm Seyyid Feyzullah Efendi'nin (öl. 1115/1703) *Fetâvâ-yı Feyziyye'si*, Şeyhüislâm Menteşzâde Abdürrahîm Efendi'nin (öl. 1128/1716) *Fetâvâ-yı Abdürrahîm'i*, Şeyhüislâm Yenişehirli Abdullah Efendi'nin (öl. 1156/1743) *Behçetü'l-Fetâvâ'sı*, Gedizli Ahmed ve Mehmed Efendi'lerin (öl. 1253/1837) derledikleri *Netîcetü'l-Fetâvâ'dır*. Mütercim eserinde *Fetâvâ-yı İbn Nüceym'den* sekiz, *Behçetü'l-Fetâvâ'dan* yedi, *Fetâvâ-yı Ali Efendi'den* altı, *Fetâvâ-yı Abdürrahîm'den* dört, *Fetâvâ-yı Feyziyye'den* iki, *Fetâvâ-yı Kuhistânî'den* bir ve *Netîcetü'l-Fetâvâ'dan* bir adet olmak üzere 7 adet fetva kitabından toplamda 29 adet fetva nakilde bulunmuştur.

Yusuf Sıddık Efendi'nin, fıkıh kitaplarını kaynak olarak kullanırken daha çok mezhep içi farklı kavillere dikkat çektiği ve müftâbih olan görüşü kaynağıyla birlikte zikrettiği tespit edilmiştir. Halebî'nin (öl. 956/1549) *Mültekâ'l-Ebhur'u*, Haskefi'nin (öl. 1088/1677) *Dürrü'l-Muhtâr'ı* ile İbn Âbidîn'in (öl. 1252/1836) *Reddü'l-Muhtâr'ı* kaynak olarak kullandığı eserlerdendir.

Mütercimin Mecelle maddeleri ve fetva örneklerine yer vererek hazırladığı söz konusu çalışmasını, bir taraftan öğrencilerin fikhî tasavvurlarını geliştirdiği, diğer taraftan da temel fıkıh metinlerinin çeviri ve açıklamalarında kanun metinlerine yer vermesiyle farklı bir bakış açısı kazandırdığı görülmektedir.

Kaynakça | References

- Alpaydın, Mehmet Akif. "Osmanlı Dönemi Türkçe Tefsir Eserleri". *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/5 (2016), 131-140.
- Alpaydın, Mehmet Akif. *Osmanlılarda Türkçe Tefsir Geleneği*. İstanbul: M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2016.
- Doğan, Cihan. "Kudûrî'nin El-Muhtasar Adlı Eserinin En Eski Türkçe Tercümesi". *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 12/23 (2014), 49-166.
- İbrahim Ethem Temizhan. *Hâl Tercemesi*. İstanbul: Süleymaniye Ktp., Nuri Arlasez, 294, 1a-24b.
- Jirik Yusuf Sıddık. *Kitâbü'z-Zekât*. Mısır: Matbaa-i Hindiyeye, 1921.
- Jirik Yusuf Sıddık. *Metn-i Kudûrî'den Kitâbü'l-Büyû' Tercemesi*. İstanbul: Süleymaniye Ktp., Nuri Arlasez, 97, 1a-19b.
- Jirik Yusuf Sıddık. *Terceme-i Tefsîr-i Te'vîlât-ı Kâşânî*. Süleymaniye Ktp., Nuri Arlasez, 223, 1-470.
- Kılıç, Mahmud Erol. "Ekberiyeye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 10/544-545. Ankara: TDV Yayınları, 1994.
- Koca, Ferhat. "el-Muhtasar". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 31/64-66. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Korkmaz, Zeynep. "Eski Bir Kudûrî Çevirisi". *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*. 355-359. Ankara: TDK, 1995.
- Yazar, Sadık. "Osmanlı Döneminde Fıkıh Sahasında Yapılmış Türkçe Tercümeleler". *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 12/23 (2014), 49-166.
- Muhtasaru'l-Kudûrî Tercemesi*. İstanbul: Türk Dil Kurumu Ktp., Yazma, A 430, 1a-277b

